

הצעת ראש הממשלה אהוד אולמרט לחבילת סוגיות הליבה

התהליך המדיני, בתצורות כאלו ואחרות, ליווה את אהוד אולמרט בחייו המקצועיים לאורך שנים רבות, עוד בתקופות הכהונה של יצחק שמיר ויצחק רבין כראשי ממשלה, כאשר אולמרט היה ראש עיריית ירושלים, וגם בתקופת כהונתו של ראש הממשלה אריאל שרון (2001–2006). אולמרט גיבש תפיסה, כפי שתיאר אותה בתדריך שקיים ב"מכון ירושלים למחקרי מדיניות" ב-23 ביולי 2012, לפיה יש להגיע למשא ומתן מתוך ראייה של כבוד לצד הפלסטיני, ללא התנשאות ופטרונות. בתדריך זה הוא הסביר לנוכחים (חוקרי וידידי המכון) כי "הטמענו לתוך ה-DNA שלנו את ההתנהלות של 'אדוני השטח'. אבל, בלי נינוחות בסיסית אי אפשר לנהל משא ומתן". גישתו הייתה שבכל משא ומתן יש לזהות, בראש ובראשונה, את הבעיות המרכזיות, שמשמעותן "make or break" – אלו הבעיות שיכריעו אם יושג הסכם אם לאו. בהתאם לתפיסה זו, אולמרט קיים פגישות רבות עם נשיא הרשות הפלסטינית מחמוד עבאס, בעיקר בארבע עיניים, והשקיע רבות בבניית האמון הבין-אישי.

התנעת תהליך אנאפוליס והפגישות שקיים בהמשך אולמרט עם עבאס הביאו אותו לגבש את עמדותיו להשגת הסכם קבע בסוגיות הליבה. הוא בחן את היתכנות מימושן של העמדות הישראליות גם בפגישותיו עם מנהיגי מדינות בעולם, וחש שיש להן בסיס מוצק והוגן. בפגישה שהתקיימה ב-16 בספטמבר 2008, כשכבר היה ידוע כי אולמרט פורש מתפקיד ראש הממשלה ואינו מתמודד בבחירות הבאות, הוא הציג לעבאס **חבילת תמורות הדדיות** (בחזקת "תן וקח") **בסוגיות הליבה**, כדי להגיע להסכם כל עוד הוא ראש ממשלה וג'ורג' בוש הבן (שעמד לפרוש בינואר 2009) עדיין נשיא ארצות הברית, וכך לאפשר לעבאס להודיע בפומבי לעמו שהוא השיב לפלסטינים את כל הזכויות שאיבדו במלחמת 1967.

מבחינתו של אולמרט "החבילה" הייתה ההצעה הסופית של הצד הישראלי שהונחה על השולחן. היא כללה הצעות בתחומים הבאים:

- **בתחום הטריטוריה** – ישראל תספח 6.5 אחוזים משטחי הגדה המערבית, בתמורה לחילופי שטח (Swap) בהיקף של 5.8 אחוזים, והיתר (0.7 אחוזים) יחושב כמסדרון החיבור בין רצועת עזה לגדה המערבית.
- **בנושא ירושלים** – אולמרט הסכים לוותר מעשית על ריבונות ישראלית במקומות הקדושים (כולל בהר הבית והכותל המערבי). התפיסה שהציג הייתה שהשכונות הישראליות יהיו בתחום הבירה הישראלית, והשכונות הערביות – בתחום הבירה הפלסטינית. יסומן אזור מיוחד ("האגן ההיסטורי") שיכלול את העיר העתיקה, עיר דוד וחר הזיתים. ניהול אזור זה יופקד בידי צד שלישי מוסכם, בלי שהצדדים הישראלי והפלסטיני יוותרו על תביעתם לריבונות על השטח. כמו כן, תכונן מעין ועדת נאמנות בהשתתפות ארצות הברית, ירדן, ערב הסעודית, פלסטין וישראל (וגם מצרים ומרוקו), שתקבע את העקרונות לניהול האזור המיוחד.
- **שאלת הפליטים** – כדי לעקוף את "זכות השיבה", הציע אולמרט כניסה של 5,000 פליטים לישראל במשך חמש שנים (אלף בשנה) על בסיס הומניטרי. לגבי אימוץ החלטה 194 של עצרת האומות המאוחדות, שהפלסטינים מייחסים לה סמליות רבה, נעזר אולמרט ב"מפת הדרכים", שאושרה בממשלת שרון כנקודת ייחוס. אמנם, אין ב"מפת הדרכים" אזכור להחלטה זו, אבל מוזכרת בה יוזמת השלום הערבית, המדברת על הסדר "צודק ומוסכם" לבעיית הפליטים הפלסטינים בהתבסס על החלטת עצרת האומות המאוחדות 194. בראייתו של אולמרט, ישראל קיבלה למעשה את יוזמת השלום הערבית כאחת מנקודות התייחסות ב"מפת הדרכים" (MFA, 2003), דבר אותו הוא אשרר בנאומו בטקס התנעת המשא ומתן בוועידת אנאפוליס. כמו כן, אולמרט הסכים עם עבאס לגבי **הכרת** ישראל בסבל של הפליטים משני הצדדים (גם הפליטים היהודים ממדינות ערב) והסכים על הקמת מנגנון בינלאומי וקרן בינלאומית לשיקום ולפיצוי לפליטים. שנים לאחר מכן, בתהליך שנערך ב"מכון ירושלים למחקרי מדיניות", סיפר אולמרט כי "כבר בפגישה הראשונה שלנו אבו מאזן אמר לי 'אתה מבין שאני לא חושב שכל הפליטים יחזרו, אני לא רוצה לשנות את אופי המדינה שלך'. בראייתו של עבאס, אין צורך בהצהרה לגבי הכרה כמדינה יהודית, כי ברגע שייחתם הסכם הוא מכיר במדינה כמדינה יהודית. הוא הסביר לי שהוא לא יכול לקבל הצהרה כזאת, כי ערביי ישראל לוחצים עליו לא להסכים. אבל בשיחות בינינו הוא שב והדגיש שהוא לא מעוניין לשנות את אופי המדינה".
- **ביטחון** – אולמרט התבסס על ערבויות ביטחוניות אמריקאיות ובניית מנגנון לשיתוף פעולה ביטחוני אזורי. לתפיסתו, מול אתגרי הביטחון הנוכחיים, ובעיקר האיום

בירי תלול מסלול ומערכות טילים ורקטות ארוכות טווח, אין משמעות לאחיזה בגבעה נוספת ביהודה ושומרון. עם זאת, בהצגתו את התוכנית לעבאס הוא עמד על הקמת תחנות התרעה ישראליות ופריסת כוח צבאי משולב – ישראלי, פלסטיני, ירדני וזר – בבקעת הירדן, למניעת הברחות נשק שאסור על פי ההסכמים לתחומי המדינה הפלסטינית, וכן למניעת הסתננות של גורמי טרור וכוחות עוינים אחרים לתחום המדינה הפלסטינית (בגדה המערבית).

הצוות הפלסטיני בסביבת הנשיא עבאס הופתע ונדהם מהצעת החבילה של ראש הממשלה אולמרט. עם זאת, בפגישות שנערכו בין עריקאת לדקל סירב הצד הפלסטיני להציג חבילה נגדית, ובמקביל ניסה לפרק את החבילה שהציג אולמרט ולדון בנפרד בכל סוגיה בקבוצות העבודה המקצועיות, תוך ניצול מרחב הגמישות הישראלית בכל סוגיה בנפרד ופירוק העיקרון של "תן וקח" (Trade off). זאת ועוד, עריקאת העלה שורת שאלות והשגות הנוגעות בהצעת אולמרט, שהטרידו את ההנהגה הפלסטינית, ביניהן:

- בראייה הפלסטינית, סיפוח של 6.5 אחוזים לישראל הוא מהלך מוגזם, שכן אזור ההתנחלויות אינו עולה על 1.5 אחוזים מהשטחים שנכבשו ב-1967. סיפוח של 6.5 אחוזים גם מונע רציפות טריטוריאלית של המדינה הפלסטינית ומאפשר לישראל דריסת רגל באקוויפר ההר והשתלטות עליו.
- הפלסטינים העריכו כי פיצוי של 5.8 אחוזים בשטח ישראל לא יעמוד בתנאי של איכות דומה לשטחים "שייגזלו" מהפלסטינים. בתשובה לשאלתם הבהיר דקל כי השטחים שהיו מפורזים לפני יוני 1967 יחולקו באופן שווה בחישוב סך כל השטח.
- בראייה הפלסטינית, מספר הפליטים שיותר להם לחזור לישראל, כפי שהציע אולמרט, הוא כמעט אפסי ביחס להיקף הבעיה ואינו "בר שיווק", דבר שימנע אפשרות לגייס את תמיכת הציבור הפלסטיני בהסדר. בנוסף לכך, צוות המשא ומתן הפלסטיני לא הסתפק בהכרה ישראלית בסבל של הפליטים ודרש הכרה ישראלית באחריות לבעיה, שתהווה עילה לתביעת פיצויים מישראל, כולל "השבה בעין" (השבת הנכסים עצמם או שוויים).
- הפלסטינים דרשו התחייבות של ישראל שלא תהיה נוכחות צבאית ישראלית בשטח המדינה הפלסטינית, וכן שהכוח הזר שיוצב בה יהיה כוח של נאט"ו.

- הפלסטינים גם דרשו ריבונות, או לפחות שליטה פלסטינית מלאה, על "המעבר הבטוח" בין רצועת עזה לגדה המערבית (ולא Link), וכן שימוש בו כשדרת תשתיות בין הרצועה ובין הגדה.
- הפלסטינים ניסו להבין האם ישראל מוכנה לשלב בתחום האזור המיוחד בירושלים את הר ציון ובית הקברות המוסלמי בממילא (בתמורה לבית הקברות היהודי בהר הזיתים).

בפגישה נוספת בין אולמרט לעבאס, שהתקיימה באמצע נובמבר 2008, ניתנו תשובות לשאלות שהעלה עבאס, אך לא הקיפו את כל השאלות שהציג עריקאת, והוחלט כי יתכנס צוות מיוחד לבחינת המפה שהציג אולמרט (המפה לא נמסרה לעבאס, מחשש שתהיה בסיס לחידוש כל משא ומתן בעתיד, וזאת בלי שהפלסטינים הציגו כל גמישות בעמדתם הבסיסית לגבי חילופי שטחים 1:1 בשיעור של 1.9 אחוזים בלבד). הפלסטינים לא הגיעו לפגישה שנקבעה והשתמשו בתירוץ של ההסלמה בזירת עזה, שהובילה למבצע "עופרת יצוקה", כדי לא לחזור לשולחן המשא ומתן ולא להשיב בחיוב או בשלילה להצעתו של ראש הממשלה אולמרט. נביל אבו רודינה, דוברו של עבאס, פרסם בשמו הודעה, שלפיה הצעתו של אולמרט מעידה על "חוסר רצינות", שכן אינה נותנת מענה לבירת המדינה הפלסטינית, וגם סותרת החלטות בינלאומיות וערביות (Reuters, 2008).

בפגישות שהתקיימו בין עריקאת לדקל הסביר עריקאת כי הפלסטינים לא יכלו להשיב בחיוב להצעת אולמרט בשל מספר פגמים ופרטים שלא היו נהירים להם דיים ושלא נדונו בצוותי המשא ומתן, אך בעיקר מהסיבה שאולמרט אמור היה לסיים את כהונתו בתחילת 2009, ולהערכתם היה סיכוי רב שבנימין נתניהו יעמוד בראש הממשלה הבאה בישראל. לגרסת עריקאת, אם עבאס היה משיב בחיוב להצעת אולמרט, הוא היה חושף מרחב גמישויות הרבה מעבר לאזור ההסכמה הפלסטינית, היה מואשם בבגידה בעם הפלסטיני, ולבסוף ממשלת ישראל בראשות נתניהו לא הייתה מאשרת את ההסכם, ולבטח לא מיישמת אותו. בראיית עריקאת, כדי להשיג את תמיכת הציבור הפלסטיני בהסכם נדרש "להביא לידי ביטוי ונראות את הכבוד הפלסטיני".

בפברואר 2011 התפטר עריקאת מתפקידו כראש צוות המשא ומתן הפלסטיני (לאחר זמן קצר חזר בו) בעקבות פרסום מסמכים באתר "אליג'זירה", שמהם עלה כי הוא נפגש עם אנשי צוותו והציג להם שלוש תשובות שעבאס שוקל לתת כמענה להצעת אולמרט: (1) הצעה נגדית עם מפה שניתן להראות אך לא לתת; (2) תשובה דו־משמעית

או מתחמקת; (3) תשובה שלילית. עריקאת הנחה את צוותו לחשוב על תשובה נוספת, שבעקבותיה לא ניתן יהיה להאשים את הצד הפלסטיני בסרבנות ובהפסקת המשא ומתן, וגם לא תהווה תשובה בלתי הפיכה בעתיד.

נשיא ארצות הברית, ג'ורג' בוש, כתב בספר זיכרונותיו כי תוכנן מהלך שתכליתו הייתה להפוך את הצעת ראש הממשלה להסכם. אולמרט אמור היה להפקיד את ההצעה בידי נשיא ארצות הברית, ובמקביל תוכנן שעבאס יכריז כי ההצעה מספקת מענה לאינטרסים הפלסטיניים. בעקבות זאת אמור היה נשיא ארצות הברית להזמין את שני המנהיגים למפגש פסגה, שבה יסוכמו פרטי ההסכם. הנשיא בוש מוסיף ומתאר כי עבאס לא רצה לחתום על הסכם עם ראש ממשלה העומד לסיים את תפקידו (Bush, 2010).

לפי מזכירת המדינה האמריקאית, קונדוליזה רייס, עבאס ועריקאת הבהירו לאמריקאים כי אינם יכולים לקבל את הצעתו של אולמרט ואינם יכולים להסכים למפה הכוללת את סיפוח מעלה אדומים ואריאל לישראל. בנוסף, עבאס טען שאין לו מענה הולם לארבעה מיליון פליטים פלסטינים. עבאס ועריקאת ציפו כי ד"ר רייס תשכנע את שרת החוץ ציפי לבני (אם היא תקים את הממשלה הבאה בישראל), לקבוע את הגבולות תחילה ולדחות את רעיונותיו של אולמרט, בעיקר בקשר לאזור המיוחד בירושלים (Rice, 2011a). בדיעבד הביע עבאס, בפגישות אישיות, חרטה על כי לא השיב בחיוב להצעת אולמרט.

בתדריך שקיים ב"מכון ירושלים למחקרי מדיניות" סיכם אהוד אולמרט כי מחמוד עבאס טעה כאשר לא השיב להצעתו: "אמרתי לו שלא תבוא הצעה שכזו חמישים שנה, וגם אם תבוא, היא לא תהיה טובה יותר. זו הייתה טעות חייו של אבו מאזן, אבל צריך לזכור שהוא העריך שאני בדרך לבית סוהר, השרים הישראלים מייעצים לו לעצור, דחלאן ועבד רבו נושפים בעורפו, הוא וצוותו חשבו ש'עוד מעט יגיע לבית הלבן נשיא משלנו' [ברק אובמה]".